

Streszczenie

Solowy repertuar organowy zachowany na terenie Europy środkowo-wschodniej w rękopiśmiennych źródłach muzycznych pochodzących z lat ok. 1570–1685 oraz związane z nim zagadnienia wykonawcze.

Na obszarze Europy środkowo-wschodniej u schyłku XVI oraz w XVII wieku istniało wiele tętniących życiem ośrodków muzycznych, które w tym kontekście nierzadko są dzisiaj całkowicie zapomniane. Ponad siedemdziesiąt rękopisów muzycznych stanowiących podstawowy materiał badawczy tej pracy oraz zapisany w nich repertuar świadczą o bardzo szerokich horyzontach ówczesnych muzyków, którzy gromadzili w zbiorach niezwykle zróżnicowany korpus kompozycji. Co więcej, twórczość lokalnych kompozytorów, niewydawana w drukach autorskich czy antologiach, często wykazuje wysoki poziom warsztatu kompozytorskiego i nie odstaje od dorobku zachodnioeuropejskich kompozytorów. Ogólna charakterystyka całego repertuaru zapisanego w tabulaturach organowych wskazuje na dominację intawolacji, które były instrumentalnymi transkrypcjami muzyki wokalne, zarówno religijnej, jak i świeckiej. Zdecydowanie mniejszą część zawartości rękopisów stanowią utwory instrumentalne oraz oryginalnie przeznaczone na organy. Niejako trzecim filarem repertuaru, będącym marginalną częścią całości, są przykłady dydaktyczne, odnoszące się między innymi do sztuki dyminucji, improwizacji i kompozycji utworów swobodnych oraz opartych na cantus firmus, kadencjonowania, a także realizowania basso continuo.

Opracowanie zostało podzielone na pięć rozdziałów. W pierwszym z nich nakreślono kontekst geopolityczny Europy środkowo-wschodniej, rozpoczynając w przybliżeniu od lat siedemdziesiątych XVI wieku do około lat siedemdziesiątych wieku XVII. W tej części pracy omówiono jedynie najważniejsze wydarzenia historyczne oraz zagadnienia związane z procesem reformacji i kontrreformacji.

W rozdziale drugim zostały opisane główne szkoły organmistrzowskie działające na terenach objętych w pracy, ze szczególnym uwzględnieniem ośrodków, w których powstały rękopiśmienne źródła muzyki organowej. Na podstawie dyspozycji konkretnych instrumentów, a także informacji wynikających z innych dokumentów, nakreślono różnice i podobieństwa pomiędzy poszczególnymi nurtami w budownictwie organowym oraz przedstawiono ewolucję instrumentarium jaka dokonała się między innymi na płaszczyźnie brzmieniowej i konstrukcyjnej.

Trzeci rozdział, stanowiący najobszerniejszą część pracy, zawiera opisy rękopiśmiennych źródeł muzyki organowej, w których uwzględniono przede wszystkim datowanie oraz proveniencję, cechy fizyczne manuskryptów, a także ich repertuar.

W rozdziale czwartym znalazły się obliczenia statystyczne repertuaru. Został w nich uwzględniony cały korpus utworów, który w tym celu podzielono na cztery grupy: intawolacje, utwory instrumentalne, przykłady dydaktyczne oraz utwory, których pochodzenie nie zostało ustalone. W tej części pracy znalazł się także syntetyczny opis najczęściej spotykanych sposobów sporządzania intawolacji. W podrozdziale 4.2 głównie na podstawie mniej znanych kompozycji omówiono zagadnienie migracji repertuaru.

W ostatnim rozdziale poruszono aspekty wykonawcze, takie jak aplikatura, ornamentacja, dystrybucja głosów pomiędzy sekcje instrumentu, a także registracja. W podrozdziale 5.2. omówiono na podstawie odnośnych fragmentów w rękopisach sposoby improwizacji utworów swobodnych oraz opartych na chorałowym *cantus firmus*.

Pracę uzupełniają dwa aneksy. W pierwszym z nich znajdują się sporządzone na nowo oraz uzupełnione inwentarze tabulatur organowych, w których podano wiele nowych identyfikacji utworów, a także w niektórych przypadkach nieznane dotychczas konkordancje. W aneksie drugim przedstawiono transkrypcje utworów nagranych na płycie, które nie mają współczesnych edycji; dołączono tu również *Exempla do fantasii* z intawolatury z Kroź, na których oparta jest improwizowana *Fantasia primi toni*.

W programie dzieła artystycznego pracy doktorskiej znajduje się przekrojowy wybór repertuaru zachowanego w rękopisach z terenów Europy środkowo-wschodniej. Znaczną jego część stanowią intawolacje zarówno religijne, jak i świeckie, będące wiernymi transkrypcjami pierwotnego wokalnego oraz opracowaniami w różnym stopniu ozdobionymi. Oprócz tych kompozycji na płycie nagrano utwory instrumentalne oraz jedną improwizację.

Słowa kluczowe – muzyka organowa, muzyka klawiszowa, intawolacje, tabulatury organowe

Summary

Solo organ repertoire preserved in manuscript music sources from ca. 1570 to 1685 in Central and Eastern Europe and its performance practice.

Central and Eastern Europe at the end of the 16th and in the 17th century had a vibrant music scene with numerous thriving music centres, which have been largely forgotten as such. The diverse body of over seventy music manuscripts constituting the research source base of this study indicates that the musicians had vast musical horizons. The oeuvre of the local composers whose work had not been represented in either individual prints or in printed anthologies often reveals high-level composing skills of their authors who were on a par with their Western Europe counterparts. The main characteristic feature of the repertoire transcribed in organ tablatures is the abundance of intabulations which were instrumental transcriptions of vocal music, both sacred and secular. Instrumental pieces and those originally composed for the organ constitute a noticeably smaller portion. The remainder of the pieces in the manuscripts consists of didactic examples referring, amongst others, to diminution, improvisation and composition of free works and those based on choral cantus firmus, playing cadences and basso continuo.

This dissertation has been divided into five chapters. The first chapter discusses the geopolitical situation in Central and Eastern Europe from approximately 1570 to 1670. The focus of the chapter is on the most important historical events and selected aspects of the Reformation and the Counter-Reformation.

Chapter two describes organ building schools active in Central and Eastern Europe in the 16th and in the 17th century. A special focus is devoted to instruments used in the centres where the music manuscripts originated. Further, the differences and similarities between particular trends in organ building as well as the evolution of the instruments with regard to sound and construction have been outlined based on organ specification and some other sources.

The third chapter constitutes the largest part of the dissertation and it contains a description of the organ music manuscript sources. In this section aspects such as date, provenance, physical description and repertoire of the sources have been taken into account.

The main statistical analysis of the content of the manuscripts is presented in Chapter four. The repertoire has been divided into four groups: intabulations, instrumental pieces, didactic examples and pieces of unknown provenance. This part of the thesis includes also

a concise description of the most common methods of transcribing vocal music into the keyboard notation. The subsection 4.2 is devoted to the migration of the repertoire, which is discussed mainly on the basis of less known compositions.

The last chapter deals with aspects of the performance practice. These include fingering and distributing the parts of the piece between two hands, ornamentation, dividing the music material into the organ sections, registration. In the subsection 5.2 the ways of improvising free pieces and based on choral cantus firmus have been discussed on the basis of examples from the manuscripts.

The dissertation has two appendices. Appendix 1 contains newly created and amended indices of the organ tablatures with new identifications of the compositions as well as new concordances. Appendix 2 includes transcriptions of pieces recorded on the attached CD which do not have modern score editions. Additionally, at the end of this section a transcription of *Exempla do fantasii* (examples to be used when improvising fantasias) from manuscript LT-Vn F105-67 is attached on which the improvised *Fantasia primi toni* is based.

The appended CD contains pieces which are most representative for the organ manuscript repertoire analysed in the study. The intabulations, both sacred and secular, constitute the main part of the recording. Those pieces are both faithful transcriptions of the vocal versions as well as diminished versions to varying degrees. In addition there are instrumental pieces and one improvisation on the CD.

Keywords – organ music, keyboard music, intabulations, organ tablatures